

Jerzy Runge
Tomasz Spórna
Uniwersytet Śląski

PRZESTRZEŃ PUBLICZNA W WYBRANYCH MIASTACH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

1. WPROWADZENIE

Celem autorów niniejszego opracowania jest analiza zróżnicowania przestrzeni publicznej miast województwa śląskiego na przykładzie Bytomia, Dąbrowy Górniczej, Rudy Śląskiej oraz Tychów. Zakres czasowy badań to 2011 r. Inwentaryzacja przestrzeni publicznej miast dzisiejszego województwa śląskiego z racji swojej czasochłonności była podejmowana właściwie tylko dla wybranych fragmentów miast i koncentrowała się głównie na Katowicach (DUŚ, TKOCZ 1997, KAŁUŻA 2007) bądź na wybranych miastach konurbacji katowickiej (KŁOSOWSKI 1997). Badania te nie były kontynuowane w późniejszych latach. Jednocześnie wraz z rozwojem gospodarki wolnorynkowej zostały zapoczątkowane badania poziomu i rozmieszczenia placówek infrastruktury kultury w konurbacji katowickiej (KŁOSOWSKI 1993) w województwie katowickim (KŁOSOWSKI, RUNGE 1992) oraz rozwój sieci hipermarketów w konurbacji katowickiej (KŁOSOWSKI 2002).

Ponadto badaniem przestrzeni publicznej miast konurbacji katowickiej, oprócz środowiska geografów (m.in. KANTOR-PIETRAGA 2010), zajmują się także socjolodzy (badania percepcji przestrzeni miejskiej, m.in. NAWROCKIEGO 2005, 2008, 2009, BIERWIACZONKA 2007, BIERWIACZONKA i NAWROCKIEGO 2008, 2009) oraz urbaniści (m.in. BLAZY 2004, 2008, LEWICKA 2008).

Autorzy za JAŁOWIECKIM (1988), w zależności od stopnia swobody zachowań w obrębie miasta wyróżniają przestrzeń mieszkaniową, publiczną oraz organizacyjnoprawną. Z racji codziennej egzystencji ta pierwsza jest nam bardzo dobrze znana. W niej czujemy się swobodnie. W tej drugiej stopień swobody zachowań determinują zwyczaje, zaś w trzeciej regulaminy i przepisy.

Przestrzeń publiczna jest niewątpliwie wyznacznikiem jakości życia mieszkańców miasta. Ma to istotne znaczenie w tych ośrodkach, które cechowały się dynamicznymi procesami XIX-wiecznych przemian społeczno-gospodarczych,

odciskających swoje piętno na strukturze przestrzennej. Przedmiotem zainteresowania autorów są tutaj cztery miasta konurbacji katowickiej – Bytom, Dąbrowa Górnicza, Ruda Śląska i Tychy. Ich dobór do badania był celowy, bowiem reprezentują one różne przypadki formowania się przestrzeni publicznej – od średniowiecza (Bytom), wiek XIX (Ruda Śląska), początek XX w. (Dąbrowa Górnicza), aż po lata powojenne (Tychy).

W założeniach lokalizacyjnych miast średniowiecznych rynek jako centralna część przestrzeni publicznej odgrywa rolę dominującą. Tak też było w Bytomiu. Żywiłowe procesy urbanizacji XIX-wiecznej, przekształcenie się obszarów wiejskich w miasto w wyniku działalności górniczo-hutniczej doprowadziły nie tylko do swoistego chaosu urbanistycznego, ale również braku jasno sprecyzowanej wizji przestrzeni publicznej (Ruda Śląska). Mówiąc inaczej, ta przestrzeń tak naprawdę nie była decydująco potrzebna, bowiem najważniejszym elementem była tu działalność produkcyjna (GWOSDZ 2004). Dopiero budowa Nikiszowca i Giszowca (Katowice), to uznanie, iż kreowanie przestrzeni publicznej w centrach miast przemysłowych jest zabiegiem ważnym.

Ruda Śląska jest przypadkiem jeszcze trudniejszym. Brak spójności struktury przestrzennej „przełożył się” tu na brak centralnej przestrzeni publicznej.

Dąbrowa Górnicza to klasyczny przypadek „spóźnionego przybysza” przemian urbanizacyjnych. Polityczno-administracyjne hamowanie starań o prawa miejskie, peryferyjność położenia czy też słabość czynników rozwojowych w okresie międzywojennym powodują, iż centrum Dąbrowy Górniczej jest niewielkie, usytuowane tuż obok zakładu przemysłowego (Huta Bankowa). Przestrzeń publiczna formułuje się w kolejnych latach powoli, a zdecydowane przyspieszenie notujemy w latach 70. XX w. (budowa Huty Katowice).

Z kolei Tychy to miasto z odgórnie zaplanowaną po 1945 r. przestrzenią urbanistyczną, gdzie paradoksalnie przestrzeń publiczna miała być przypisana do poszczególnych osiedli, a nie do jednej, centralnej przestrzeni. Rozproszenie zabudowy mieszkaniowej (zwłaszcza w południowej części miasta) i konieczność licznych przemieszczeń do instytucji publicznych, placówek handlowo-usługowych w sytuacji braku rynku, powoduje najczęściej negatywne opinie mieszkańców na temat przestrzeni publicznej Tychów.

Przypadek ten sugerowałby jeszcze jedną ogólniejszą tezę – dotyczącą braku prostego, jednoznacznego przełożenia między strukturą przestrzenną miasta a jakością przestrzeni publicznej. Przestrzeń miasta może być urbanistycznie zaplanowana z dbałością o różne detale, lecz niekoniecznie „przekłada się” to na jakość przestrzeni publicznej (Tychy). Możemy spotkać także przypadek inny – dobrze rozwiniętą przestrzeń publiczną z dyskusyjnie skomponowaną strukturą przestrzenną (przypadek Częstochowy). Owe wstępne rozważania prowadzą do bardziej wnikliwej charakterystyki problemu.

2. CECHY PRZESTRZENI PUBLICZNEJ WYBRANYCH MIAST

Bytom. Jest on najstarszym z pośród czterech badanych miast. Pierwsze wzmianki o Bytomiu pojawiają się w I połowie XII w. Jego rozwój związany jest z dogodnym położeniem przy szlaku handlowym z Wrocławia do Krakowa. To tutaj także utworzono siedzibę kasztelanii. Ze względów obronnych pierwotne położenie bytomskiego grodu znajdowało się na Wzgórzu św. Małgorzaty. Jednak straciło ono na znaczeniu, gdy w 1254 r. książę opolsko-raciborski Władysław, zezwolił na lokację na prawie magdeburskim miasta Bytom (DRABINA 2010).

Przestrzeń publiczna Bytomia skupiona jest w centralnej części miasta i utożsamiana jest ze średniowiecznym rynkiem, typowym dla wszystkich ówczesnych europejskich miast (fot. 1, rys. 1). W wyniku zniszczeń wojennych po II wojnie światowej przystąpiono do przebudowy zachodniej pierzei rynku, na skutek czego jego wielkość została powiększona blisko dwukrotnie. Tym samym rynek stracił jeden ze swoich najatrakcyjniejszych architektonicznie i funkcjonalnie obiektów, tj. ratusz, pochodzący z 1877 r.

Wielkość rynku sprawia, iż optycznie wydaje się on pustą przestrzenią. Oprócz fontanny, dwóch ogródków letnich, restauracji znajdujących się wzdłuż zachodniej i wschodniej pierzei, rynek pozbawiony jest właściwej i pożądanej dla średniowiecznej architektury przestrzeni publicznej. Świadczyć o tym może rozmieszczenie i struktura usług w kamienicach otaczających rynek. Mieszczą się w nich głównie małe sklepy, a po spłonięciu kina Gloria na rynku pozostała już tylko jedna placówka kulturalna – Galeria Kronika (rys. 1).

Tkanka miejska Bytomia w znacznym stopniu jest w złym stanie technicznym. Widoczne jest to szczególnie w stanie kamienic położonych wzdłuż równoległych i odchodzących prostopadłe od ryku ulic. Przykładami procesu dekapitalizacji przestrzeni miejskiej są m.in. dwie kamienice, które uległy zawaleniu w lutym i czerwcu 2011 r., kino Gloria (uległo spaleni w kwietniu 2011 r.), 23 kamienice wyburzone pod koniec lat 70. XX w. (plac Kościuszki – obecnie C.H. Agora) oraz kamienice przy placu Grunwaldzkim wyburzone w wyniku wcześniejszych szkód górniczych (MELICH, SULIK 1979). Istotne są także zniszczenia tkanki miejskiej na skutek szkód górniczych w dzielnicy Karb.

Rozwój przestrzeni publicznej Bytomia przejawia się w licznych placach w centrum miasta. Tworzą one jeden ciąg z północy w kierunku południowym. Rozpoczyna się on od położonego najdalej na północ placu Słowiańskiego (z Państwową Szkołą Budownictwa i Liceum – dawne seminarium nauczycielskie), poprzez plac Akademicki (obok Śląskiego Teatru Tańca), plac Jana III Sobieskiego z Miejską Biblioteką Publiczną i Muzeum Górnośląskim, plac Grunwaldzki (z m.in. byłą synagogą), rynek oraz plac T. Kościuszki wraz z ulicą

Dworcową (fot. 2), jak i równoległym do niej placem Sikorskiego z IV Liceum Ogólnokształcącym, dworcem tramwajowym i Operą Śląską (BLAZY 2004).

Rozwój głównej ulicy miasta (ul. Dworcowa) związany był z połączeniem miasta z infrastrukturą kolejową i wybudowaniem dwóch dworców w 1869 i 1872 r. Przy ulicy tej znajdują się zabytkowe, bogato zdobione kamienice, w których kiedyś znajdowały się hotele, ekskluzywne sklepy i restauracje. W 2010 r. oddano do użytku galerię handlowo-rozrywkową Agora (na pl. T. Kościuszki) z ponad 120 sklepami, która w znacznym stopniu przejęła funkcję przestrzeni publicznej usytuowanej dotychczas na rynku i ulicy Dworcowej.

Dąbrowa Górnicza. Kolejnym badanym ośrodkiem jest największe pod względem powierzchni (188 km²) miasto konurbacji katowickiej – Dąbrowa Górnicza. Z racji swojej wielkości terytorialnej, oprócz wykształconego centrum miasta z główną ulicą 3 Maja, znajdują się na jego obszarze także liczne parki, zbiorniki wodne (Pogoria I–IV), a nawet Pustynia Błędowska. Współwystępowanie tkanki miejskiej, zakładów przemysłowych oraz licznych walorów przyrodniczych wyraźnie odróżnia miasto od pozostałych osiedli konurbacji.

Dokładna data powstania Dąbrowy nie jest znana. Pierwsza wzmianka o wsi Dąbrowa pochodzi z 1775 r. (zapis w księgach starostwa siewierskiego). Z najstarszej mapy z 1799 r. wynika, iż założenie Dąbrowy przypadało na początek XVIII w. Nazywano ją Starą Dąbrową i była wsią pańszczyźnianą. Znacznie większą rolę odgrywały wówczas Gołonóg i Strzemieszyce (aktualnie w granicach Dąbrowy Górniczej).

Gwałtowny rozwój wsi Dąbrowa rozpoczął się pod panowaniem pruskim. W 1796 r. oddano do użytku pierwszą kopalnię odkrywkową „Reden”. Następnie, należąc już do Królestwa Polskiego, na intensywny rozwój miejscowości wpłynęła budowa Huty Bankowej (1839 r.) oraz podłączenie Dąbrowy w roku 1858 do szlaku kolejowego Warszawa–Wiedeń. Wraz z rozwojem przemysłu następował rozkwit szkolnictwa. Na przełomie XIX i XX w. w wyniku działalności Szkoły Górniczej Sztygarka, Dąbrowa Górnicza stała się kuźnią inteligencji technicznej w Zagłębiu Dąbrowskim. Prawa miejskie Dąbrowie Górniczej przyznały dopiero władze austro-węgierskie w 1916 r. (POBIDEŁ 1996).

Przestrzeń publiczną Dąbrowy Górniczej tworzy Śródmieście wraz z główną ulicą miasta – ulicą 3 Maja (fot. 4). Pierwotnie tę część Dąbrowy nazywano osiedlem Huta Bankowa. Nazwa wywodziła się od Huty „Bankowej”, która wybudowała osiedle dla swoich pracowników w latach 1836–1840. Część ze znajdujących się na ul. 3 Maja kamienic wchodzi w skład miejskiego szlaku „Hurtownia Manufaktury”. Upamiętnia on m.in. miejsca w Dąbrowie Górniczej, w których działały przedsiębiorstwa w okresie międzywojennym. Wzdłuż tej ulicy usytuowane są liczne sklepy, nieliczne siedziby instytucji, skwer miejski oraz targ. Zakończeniem ulicy jest pomnik Stanisława Staszica wraz z prostopadłą do niej ulicą Legionów Polskich. Przy ulicy tej znajduje się także Mu-

zeum Miejskie „Szttygarka” wraz z Kopalnią Ćwiczebną przy byłej Państwowej Szkole Górniczej i Hutniczej (dzisiejszy Zespół Szkół Zawodowych) oraz kościół pw. św. Barbary.

Po II wojnie światowej, w 1954 r. opracowano plan zagospodarowania przestrzennego centrum miasta. W 1958 r. oddano do użytku Pałac Kultury Zagłębia (początkowo pod nazwą Dom Kultury Zagłębia). W latach 60. XX w. wybudowano wieżowce przy ulicy Kościuszki, a na nieużytkach po kopalni „Reden” założono park im. gen. J. Hallera. W 2004 r. oddano w parku Halę Widowiskowo-Sportową „Centrum”, a rok później park Wodny Nemo.

Oprócz Pałacu Kultury Zagłębia w Śródmieściu ma siedzibę Urząd Miejski, Sąd Rejonowy, Prokuratura Rejonowa, Urząd Skarbowy (do 1995 r.) oraz wiele innych instytucji i szkół. Zlokalizowano trzy duże zakłady przemysłowe: Hutę Bankową, Dąbrowską Fabrykę Obrabiarek (dzisiejsza PONAR-DEFUM), Zakłady Wyrobów Metalowych, Filię Gilardinii – Poland i Szpital Miejski (POBIDEŁ, red. 1996).

Plac Wolności wraz z Pałacem Kultury Zagłębia pełni bardzo ważną funkcję w kształtowaniu przestrzeni publicznej miasta (fot. 3, rys. 2). Na placu Wolności, w jego centralnej części poza pałacem, znajduje się także fontanna, odsłonięty w 1970 r. pomnik „Bohaterom Czerwonych Sztandarów” oraz placówki handlowe i gastronomiczne. W Pałacu Kultury Zagłębia jest też sala widowiskowa, galeria, pracownia plastyczna, kawiarnia. Funkcjonuje w nim m.in. Uniwersytet Trzeciego Wieku, Orkiestra Kameralna Zagłębia Dąbrowskiego, Teatr Apriori (rys. 2). Natomiast w wyniku remontu zachodniego skrzydła budynku Kina Studyjnego „Kadr”, Pałac Ślubów oraz restauracja zostały wyłączone z użytkowania.

Kontynuacją placu Wolności w kierunku południowym jest przedzielony ruchliwą ulicą Królowej Jadwigi plac, w którego obrzeżach znajduje się dom towarowy oraz wejście do parku gen J. Hallera. Przedłużeniem przestrzeni publicznej w kierunku południowo-wschodnim jest Sanktuarium NMP Anielskiej z 1877 r., a w kierunku wschodnim szkoła podstawowa i Wyższa Szkoła Biznesu. Oprócz Sanktuarium NMP Anielskiej wartościową grupę zabytków tworzą kościoły neogotyckie: w Strzemieszycach Wielkich (1903 r.), w Ząbkowicach (przeł. XIX/XX w.), w Łęce (koniec XIX w). Najstarszym zabytkiem, z roku 1675, jest kościół pw. Narodzenia Matki Boskiej i św. Antoniego malowniczo położony na wzgórzu w Gołonogu (POBIDEŁ, red. 1996).

Po 1945 r. ówczesne władze rozpoczęły także dalszy rozwój przemysłu. W latach 1972–1976 wybudowano Hutę Katowice (obecnie ArcelorMittal Poland S.A.). Natomiast w 1995 r. zakończyła się historia górnictwa w mieście, kiedy wydobyto ostatnią tonę węgla z kopalni „Paryż”.

W najnowszej historii miasta, układ urbanistyczny ulicy 3 Maja został przedłużony w wyniku wybudowania w 2008 r. Centrum Handlowego „Pogoria”,

Fot. 1. Bytom – północna, wschodnia i południowa pierzeja rynku

Fot. 2. Bytom – główna ulica miasta (ul. Dworcowa)

Fot. 3. Dąbrowa Górnicza – plac Wolności oraz Pałac Kultury Zagłębia

Fot. 4. Dąbrowa Górnicza - główna ulica miasta (ul. 3 Maja)

Fot. 5. Ruda Śląska - Plac Jana Pawła II w Nowym Bytomiu

Fot. 6. Ruda Śląska – Centrum Handlowe Plaza (fotopolska.eu/135550,foto.html)

Fot. 7. Stare Tychy – rynek, w tle kościół św. Marii Magdaleny

Fot. 8. Tychy Osiedle B – plac Baczyńskiego

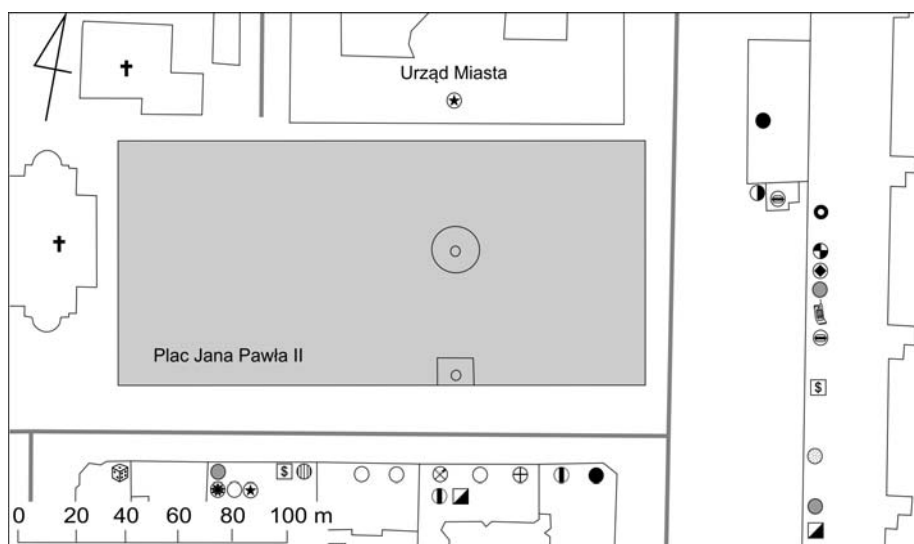
Fot. 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8 własne autorów

w którym mieści się 90 sklepów. Obecne przemiany w przestrzeni publicznej Dąbrowy Górniczej dobrze obrazuje hasło na szyldzie reklamowym przed nowo wybudowanym centrum handlowym – „Pogoria nowe serce miasta”.

Ruda Śląska. Jako miasto w dzisiejszych granicach powstała w 1959 r. z połączenia miast Ruda (prawa miejskie w 1939 r.) i Nowy Bytom (prawa miejskie w 1947 r.). Jest specyficznym miastem tworzącym tak naprawdę zlepek miejscowości o genezie przemysłowej i wiejskim charakterze, bez wyraźnie wykształconej przestrzeni publicznej, z którą identyfikowaliby się wszyscy mieszkańcy.

Pierwsze wzmianki o wsi Ruda pochodzą z 1243 r. O jej lokacji na prawie niemieckim wspomina tzw. Rejestr Ujazdu, sporządzony w latach 1295–1305. Obszar dzisiejszej Rudy Śląskiej związany był z wydobywaniem rud metali, a w połowie XVIII w. z węglem kamiennym oraz hutą „Pokój” (RATKA 1995).

Przestrzeń publiczna w Rudzie Śląskiej zlokalizowana jest w dwóch miejscach. Pierwsza to plac Jana Pawła II (dawny plac Wolności) w dzielnicy Nowy Bytom (fot. 5). Od zachodu plac ograniczony jest kościołem pw. św. Pawła z 1912 r., od południa pierzeją kamienic, od północy Urzędem Miasta, a od wschodu 10-kondygnacyjnym blokiem przy ulicy Niedurnego (rys. 3).

Rys. 3. Przestrzeń publiczna w Rudzie Śląskiej – plac Jana Pawła II w 2011 r.
(objaśnienia jak w rys. 1)

Źródło: opracowanie własne

Plac Jana Pawła II został objęty programem rewitalizacji i oddany do ponownego użytku w 2010 r. Obszar ten wraz z położonym na północ od placu (przy ul. Niedurnego) Miejskim Centrum Kultury im. Henryka Bisty (w którym działa m.in. Amatorski Ruch Artystyczny, Uniwersytet Trzeciego Wieku) tworzy przestrzeń publiczną dzielnicy i miasta.

Drugim etapem realizacji programu rewitalizacji przestrzeni „Rynek Centrum” zostanie objęty park przy ulicy Parkowej, znajdujący się na wschód od Urzędu. Koncepcja zakłada przywrócenie dawnego układu alej i odtworzenie krajobrazu sprzed 1940 r. Powstanie wiele ciekawych rozwiązań, np. „układ wodny”, plac zabaw dla dzieci, miejsca rekreacyjno-sportowe, rosarium.

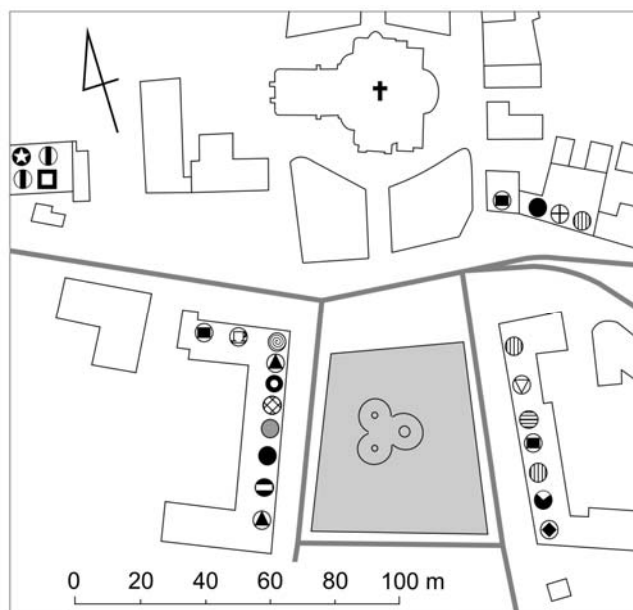
Druga przestrzeń publiczna znajduje się w dzielnicy Wirek. Tworzy ją kompleks budynków Centrum Handlowo-Rozrywkowego Plaza oraz Terenów Targowych Ruda Śląska (fot. 6). Jest to przestrzeń prywatno-publiczna. W miejscu tym odbywają się coroczne Dni Rudy Śląskiej.

Charakter zabudowy dzielnicy Nowy Bytom, wraz z placem Jana Pawła II, projektem rewitalizacji parku przy ulicy Parkowej i licznymi zabytkowymi kamienicami, ma w pełni szansę, aby stać się w przyszłości przestrzenią publiczną całego miasta – tak jak mają to w swoim założeniu autorzy przebudowy centrum Nowego Bytomia.

Tychy. Pierwsza wzmianka o Tychach pochodzi z 1467 r. i znajduje się ona w tzw. protokolarzu miasta Pszczyna. Rozwój Tychów związany był z Browarem Książęcym (pierwsza wzmianka z 1629 r.) oraz Hutą Paprociańską (początek XVIII w.). W 1868 r. połączono Tychy koleją żelazną z Czechowicami-Dziedzicami, Murckami i Szopienicami. W 1887 r. uruchomiono fabrykę celulozy w Tychach-Czułowie, a w 1897 r. założono drugi browar – Browar Obywatelski (MUSIOŁ 1939). W 1951 r. Tychy otrzymały prawa miejskie.

Gwałtowny rozwój miejscowości rozpoczyna się w dniu decyzji przyjęcia przez Prezydium Rządu uchwały o rozbudowie miejscowości (4.10.1950 r.). Postanowiono zbudować tzw. Nowe Tychy, które miały spełniać funkcję miasta sypialni dla konurbacji katowickiej. Pierwsze osiedle – „A”, ukończono w roku 1956 pod kierunkiem prof. Tadeusza Teodorowicz-Todorowskiego. Od 1952 r. prace nad planem generalnym miasta – Nowego Miasta Tychy, prowadzone były pod kierownictwem Kazimierza Wejcherta oraz Hanny Adamczewskiej. Kolejne osiedle – „B” ukończono w 1959 r. Gwałtowny rozwój miasta zakończył się na początku lat 80. XX w. wraz z trwającym kryzysem gospodarczym (KUSZEWSKI, NIEMCZYK 1996).

Przestrzeń publiczna w Tychach nie jest skoncentrowana w jednym miejscu, na dodatek nie ma w pełni wykształconych funkcji. Można ją podzielić na trzy główne części. Pierwsza – historyczna, to część Starych Tychów. Tylko w niewielkim stopniu spełnia ona funkcje publiczne miasta. Stary Rynek w Tychach (fot. 7) wyznaczony jest od północy najstarszym kościołem pw. św. Marii Mag-

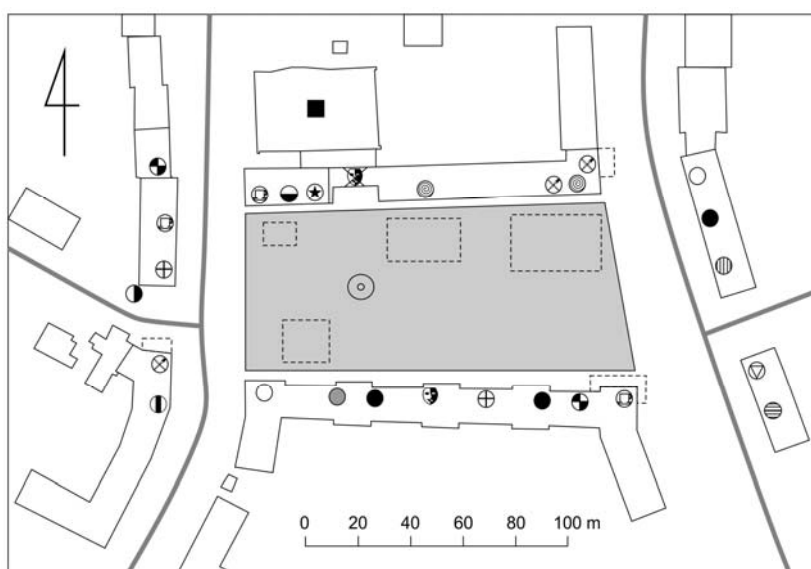
Rys. 4. Przestrzeń publiczna w Tychach – rynek w 2011 r.
(objaśnienia jak w rys. 1)
Źródło: opracowanie własne

daleny w Tychach (pierwsza wzmianka już około 1480 r., późniejszy kościół murowany z 1782 r.), od wschodu i zachodu pierzeją kamienic oraz od południa Teatrem Małym. Poza sferą duchową, miejscem odpoczynku oraz drobnymi sklepami nie spełnia on większych funkcji publicznych (rys. 4).

Drugą częścią przestrzeni publicznej, młodszą, związaną z budową osiedla „B”, jest plac K.K. Baczyńskiego (dawny plac Bieruta). Plac ten po zakończonej rewitalizacji w 2009 r. zdobył pierwsze miejsce wśród internautów w głosowaniu na najlepszą przestrzeń publiczną w województwie śląskim w 2010 r. Na placu w centralnym miejscu znajduje się fontanna w kształcie dmuchawca, a dachy budynków południowej pierzei zakończone są charakterystycznymi wieżyczkami-światlikami (fot. 8). W domach północnej i południowej pierzei znajduje się wiele sklepów usługowych, w tym restauracje (rys. 5). W 2008 r. zamknięte zostało wybudowane w 1961 r. kino Andromeda. Na placu w sezonie letnim znajdują się ogródki pobliskich punktów gastronomicznych oraz odbywają się liczne imprezy artystyczne.

Ostatnią, trzecią rozczłonkowaną część przestrzeni publicznej tworzą: Urząd Miasta, Zespół Szkół Muzycznych oraz park miejski z placem „pod żyrafą” (pomnik Walki i Pracy). W miejscu tym odbywają się liczne imprezy kultu-

ralne, w tym coroczne Dni Tyskie (dni miasta). Do przestrzeni publicznej można zaliczyć także fragment alei Jana Pawła II wraz z placówką handlową City Point (obok Hotelu Tychy) oraz na południe, równoległą do niej ulicę J. Piłsudskiego. Przy ulicy tej mieści się centrum handlowe Real, Politechnika Śląska (wydział transportu), filia nr 13 Miejskiej Biblioteki Publicznej (budynek tzw. Brama Słońca) oraz Tyskie Hale Targowe i Hala Sportowa Tychy. Istotną funkcję rekreacyjną spełnia także w swojej północno-wschodniej części jezioro Paprocańskie (środek wypoczynkowy MOSiR oraz przystanie żeglarskie, a także wypożyczalnie sprzętu pływającego).

Rys. 5. Przestrzeń publiczna w Tychach – plac K.K. Baczyńskiego w 2011 r.
(objaśnienia jak w rys. 1)

Źródło: opracowanie własne

Wraz z budową Nowych Tychów dzisiejszy plac K.K. Baczyńskiego w osiedlu „B” miał spełniać funkcję tymczasowego centrum dla już wybudowanych osiedli na przełomie lat 50. i 60. XX w. Był już wprawdzie przygotowany projekt centrum mieszczącego się w południowej części miasta, jednak nigdy nie został zrealizowany.

Plac Baczyńskiego po przeprowadzonej rewitalizacji, który w zamyśle architektów był południowym przedłużeniem Starego Rynku, po 50 latach od jego wybudowania może stać się wraz z rynkiem centralną przestrzenią publiczną miasta.

3. PODSUMOWANIE

Prezentowane opracowanie nie wyczerpuje zagadnienia różnic w kształtowaniu się przestrzeni publicznej miast województwa śląskiego, sygnalizując jedynie cztery przypadki indywidualne (Bytom, Dąbrowa Górnicza, Ruda Śląska, Tychy). Skala terytorialna konurbacji katowickiej, kierunki polityki miejskiej, to istotne czynniki wpływające na przemiany przestrzeni publicznej. Coraz wyraźniej dostrzegalny jest także wpływ procesów i struktur demograficzno-społecznych, ujawniających się m.in. w postaci wieloaspektowego procesu kurczenia się miast. Depopulacja przestrzeni centralnej, starzenie demograficzne, „nadreprezentacja” kobiet w starszych przedziałach wieku, bezrobocie itp. dotyczą w różnym stopniu poszczególnych fragmentów miasta, w tym także przestrzeń publiczną. Z uwagi na sąsiedztwo innych miejscowości zjawiska te spotykamy w szerszym wymiarze terytorialnym (konurbacja, subregiony, województwo).

Biorąc pod uwagę całokształt spostrzeżeń na temat genezy, kształtowania się oraz obecnego obrazu przestrzeni publicznej miast województwa śląskiego można sformułować następujące uogólnienia:

- po pierwsze – spośród badanych czterech miast żadne z nich nie ma w pełni dobrze wykształconej przestrzeni publicznej, czy to rezultat bogatej historii (Bytom), procesu planowania przestrzennego w okresie realnego socjalizmu (Tychy i Dąbrowa Górnicza), czy też procesu rewitalizacji przestrzeni miejskich;
- po drugie – brak jest jednoznacznej relacji między jakością struktury przestrzennej miasta a jakością przestrzeni publicznej. Nie zawsze jasno skonstruowana wizja urbanistyczna miasta „przekłada się” na wysoką ocenę przestrzeni publicznej. Obok koncepcji urbanistycznej ważny jest także kapitał społeczny, pozwalający mieszkańcom kreować czytelną przestrzennie, akceptowalną i dobrze ocenianą przestrzeń publiczną. Tego drugiego elementu zabrakło nie tylko w Tychach. Z podobnymi problemami borykają się także mieszkańcy tych miast, w których priorytet budownictwa mieszkaniowego nie dostrzegł potrzeb w zakresie kreowania przestrzeni publicznej;
- po trzecie – z uwagi na obserwowany proces „kurczenia się” miast problem przestrzeni publicznej nabiera dodatkowej wagi. Chcąc osłabić negatywne tendencje potrzebna jest odpowiednia polityka regionalna i miejska, zakładająca rewitalizację obszarów śródmiejskich. Same miasta nie są w stanie sprostać owym wyzwaniom;
- po czwarte – metropolitalne aspiracje władz regionalnych wymagają kompleksowego spojrzenia na relację między przestrzenią publiczną a mieszkaniową w kontekście procesu suburbanizacji i drugiego „przejścia” demograficznego.

Ważna jest odpowiedź na pytania: Dla kogo jest przestrzeń mieszkaniowa i publiczna w centrum, a dla kogo w strefie suburbiów? Czy możliwy jest program kompleksowej rewitalizacji przestrzeni miejskiej konurbacji katowickiej? Jeśli nie, to jakie będą w tym względzie priorytety przestrzenne? Jak w związku z tym będzie (powinna) kształtować się przestrzeń publiczna? Możliwości realizacji działań w tym względzie wiążą się tak naprawdę z przywróceniem atrakcyjności przestrzeni miejskiej konurbacji katowickiej.

BIBLIOGRAFIA

- BIERWIAZONEK K., 2007i, *Dynamika zmian przestrzeni centralnej miasta. Przykład Tychów*, [w:] M. Malikowski, S. Solecki (red.), *Przemiany przestrzenne w dużych miastach Polski i Europy Środkowo-Wschodniej*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków, s. 118–131.
- BIERWIAZONEK K., NAWROCKI T., 2008, *Wyobrażenia przestrzeni centralnej miast górnośląskich*, [w:] Z. Rykiel (red.), *Nowa przestrzeń społeczna w badaniach socjologicznych*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 140–153.
- BIERWIAZONEK K., NAWROCKI T., 2009, *Spółeczna percepcja przestrzeni centralnej miast śląskich*, [w:] M. Dymnicka, A. Majer (red.), *Współczesne miasta. Szkice socjologiczne*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 103–125.
- BLĄZY R., 2004, *Znaczenie placów śródmieścia Bytomia we współczesnym życiu miasta*, Monografie 316, „Architektura”, Politechnika Krakowska im. T. Kościuszki, Kraków.
- BLĄZY R., 2008, *Aglomeracja policentryczna jako organizm „bez serca” – na przykładzie Górnośląskiego Obszaru Metropolitalnego*, „Czasopismo Techniczne”, z. 7, Architektura, z. 2-A, s. 55–61.
- DRABINA J., 2010, *Historia Bytomia. Od średniowiecza po współczesność 1123–2010*, Towarzystwo Miłośników Bytomia, Bytom.
- DUŚ E., TKOCZ M., 1997, *Tendencje zmian w użytkowaniu fragmentu centrum Katowic w latach 1984–1995*, [w:] J. Kaczmarek (red.), *Współczesne przemiany struktur przestrzennych dużych miast*, IX „Konwersatorium Wiedzy o Mieście”, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Komisja Geografii Ludności i Osadnictwa PTG, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 115–121.
- GWOSDZ K., 2004, *Ewolucja rangi miejscowości w konurbacji przemysłowej. Przypadek Górnego Śląska (1830–2000)*, Wyd. IGiGP UJ, Kraków.
- JAŁOWIECKI B., 1988, *Spółeczne wytwarzanie przestrzeni*, Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa.
- KANTOR-PIETRAGA I., 2010, *Centrum Sosnowca w opinii jego mieszkańców*, [w:] S. Sitek (red.), „Stare i nowe” problemy badawcze w geografii społeczno-ekonomicznej, Cieszyńskie Warsztaty z Geografii Społeczno-Ekonomicznej, PTG Oddz. Katowicki, Wydział Nauk o Ziemi, UŚ, Sosnowiec, s. 167–175.
- KALUŻA Ł., 2007, *Zmiany funkcjonalne obszarów pokopalnianych na przykładzie Silesia City Center (Katowice)*, [w:] M. Rzętała (red.), *Z badań nad wpływem antropopresji na środowisko*, t. 8, Wydział Nauk o Ziemi, UŚ, Sosnowiec, s. 42–52.
- KŁOSOWSKI F., 1993, *Poziom i rozmieszczenie placówek infrastruktury kultury w Górnośląskim Zespole Miejskim*, „Geographia. Studia et Dissertationes”, t. 18, Uniwersytet Śląski, Katowice, s. 107–123.

- KŁOSOWSKI F., 1997, *Główne ulice handlowe wybranych miast aglomeracji katowickiej w latach 1991–1995*, [w:] *Współczesne przemiany struktur przestrzennych dużych miast*, IX „Konwersatorium Wiedzy o Mieście”, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności PTG, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 97–104.
- KŁOSOWSKI F., 2002, *Hipermarkety w przestrzeni handlowej miast aglomeracji katowickiej*, [w:] J. Słodczyk (red.), *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast*, Uniwersytet Opolski, Opole, s. 373–381.
- KŁOSOWSKI F., RUNGE J., 1992, *Dostępność przestrzenna placówek infrastruktury kultury w wybranych miastach województwa katowickiego*, „Geographia. Studia et Dissertationes”, t. 16, Uniwersytet Śląski, Katowice, s. 149–160.
- KUSZEWSKI M., NIEMCZYK S., 1996, *Przestrzeń urbanistyczno-architektoniczna*, [w:] M.S. Szczepański (red.), *Tychy 1939–1993. Monografia miasta*, Zarząd oraz Rada Gminy Tychy, Tychy, s. 139–165.
- LEWICKA B., 2008, *Rytm „serca miasta”. Cykl życia centrum Katowic*, „Czasopismo Techniczne”, z. 8, Architektura, z. 3-A, s. 163–170.
- MELICH A., SULIK A., 1979, *Rozwój miasta w Polsce Ludowej – Rozwój terytorialny miasta w warunkach planowania przestrzennego i rozwój socjalistycznej gospodarki komunalnej*, [w:] W. Długoborski (red.), *Bytom. Zarys rozwoju miasta*, ŚIN, PWN, Warszawa, Kraków, s. 564–589.
- MUSIOŁ L., 1939, *Tychy monografia historyczna*, Zarząd Gminy Tychy, Tychy.
- NAWROCKI T., 2005, *Miasto bez centrum. Centrum Katowic w oczach mieszkańców*, [w:] B. Jałowiecki, A. Majer, M. S. Szczepański (red.), *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*, Warszawa, s. 285–299.
- NAWROCKI T., 2008, *Koszmar sen. Centrum poprzemysłowych Katowic w oczach mieszkańców*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 1, s. 249–270.
- NAWROCKI T., 2009, *Śląskie Detroit – śląska Siena? Kilka uwag o przestrzeni publicznej dwóch śląskich miast*, [w:] G. Gorzelak, M.S. Szczepański, W. Ślęzak-Tazbir (red.), *Człowiek – miasto – region. Związki i interakcje. Księga jubileuszowa Profesora Bohdana Jałowieckiego*, Scholar, Warszawa, s. 151–170.
- POBIDEL S. (red.), 1996, *Encyklopedia Dąbrowy Górniczej A-Z*, t. I, Towarzystwo Przyjaciół Dąbrowy Górniczej, Dąbrowa Górnicza.
- RATKA A., 1995, *Ruda Śląska (1295–1995)*, Urząd Miejski, Towarzystwo Przyjaciół Rudy Śląskiej, Ruda Śląska.
- <http://fotopolska.eu/135550,foto.html>.
- http://www.sarp.katowice.pl/konkursy/najlepsza_przestrzen_publiczna/_2010_.html.